

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ: АНАЛІЗ ДОДАТКОВИХ ОЗНАК

НАЗИМКО Єгор Сергійович - начальник відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

УДК 343-027.21 (477)

В статті проаналізовані такі додаткові ознаки кримінально-правових інститутів: домінуючий метод кримінально-правового регулювання; структура (внутрішня побудова) кримінально-правового матеріалу; спеціалізація кримінально-правового матеріалу; функції; взаємозв'язок з інститутами кримінального та інших галузей права.

Ключові слова: інститут, кримінальне право, система, характеристика, ознака.

Про актуальність та необхідність розроблення загальнотеоретичних підходів до пізнання кримінально-правових інститутів (далі – КПІ) не має сенсу багато писати, оскільки зазначена сфера кримінально-правової теорії залишається нерозробленою в Україні.

У зв'язку із тим, що нами вже було запропоновано певний алгоритм теоретичного пізнання КПІ [21], метою запропонованої статті є аналіз додаткових ознак кримінально-правових інститутів.

Вважаємо, що додатковими ознаками КПІ є: 1) домінуючий метод кримінально-правового регулювання; 2) структура (внутрішня побудова) КПІ; 3) спеціалізація кримінально-правового матеріалу; 4) функції КПІ; 5) взаємозв'язок з інститутами кримінального та інших галузей права. Розглянемо їх більш детально.

Домінуючий метод кримінально-правового регулювання. Для характеристики КПІ має значення те, який саме метод кримінально-правового регулювання є домінуючим або

має більший прояв у функціонуванні КПІ. Для прикладу, П.В. Хряпінський, досліджуючи заохочувальні норми як самостійний інститут кримінального законодавства зазначає, що «системною ознакою функціонального інституту заохочувальних кримінально-правових норм є особливий метод правового регулювання, що полягає у стимулюванні правомірної, суспільно-схвальної поведінки особи у кримінальному праві». Він формує предметну однорідність інституту заохочувальних норм і визначає напрям розвитку цього інституту. Природно, що саме метод стимулювання правомірної, соціально-схвальної поведінки визначає наявність заохочувальних приписів у цілому ряді предметних інститутів Загальної та Особливої частини КК» [35, с. 117]. Тому визначення домінуючого методу кримінально-правового регулювання має підкреслити особливість певного КПІ або навіть – його виключність.

Метод, як елемент механізму кримінально-правового регулювання, дає змогу зрозуміти, як відбувається таке регулювання, яким чином, у якому співвідношенні застосовуються способи правового впливу на поведінку учасників відносин і як унаслідок цього вона змінюється. Метод правового регулювання визначає особливості поєднання правових засобів у рамках певної сукупності правових норм [6, с. 56].

Різним за своїм характером соціальним відносинам, що входять до предмета кримінально-правового регулювання, кореспондують різні за своєю спрямованістю методи

його здійснення. «Негативні» відносини регулюються найбільш суворим із усіх відомих праву методів – примусу. «Позитивні» відносини регулюються шляхом заохочення учасників цих відносин до суспільнокорисної праці [15, с. 64].

Підтримуємо точку зору О.М. Литвинова, який зазначає, що метод кримінально-правового регулювання – це сукупність способів раціонального кримінально-правового впливу на суспільні відносини [12, с. 16]. Саме раціональність визначає специфіку засобів та способів кримінально-правового впливу на суспільні відносини.

На думку П.Л. Фріса, регуляція суспільних відносин кримінальним правом пов'язана із застосуванням засобів, прийомів, притаманних виключно цій галузі права [33, с. 10]. На перший погляд, вислів професора П.Л. Фріса «розставляє все по своїх місцях». Однак, якщо задати питання: «Що ж розуміти під засобами та прийомами, притаманними лише кримінальному праву?», - виникають складнощі. На думку окремих вчених, «не існує абсолютно «чистих» галузевих методів правового регулювання. Кожен із них має домішки з інших.... Потрібно спокійно ставитись і до вкраплень до антикримінального права споконвічно невластивих йому приватноправових, процесуальних та інших «домішок», пам'ятаючи про те, що ні в природі, ні в суспільстві не існує абсолютно чистих явищ [15, с. 63-64].

Справа у тому, що серед вчених немає усталеного підходу до розуміння методу кримінально-правового регулювання. Це пов'язано із багатьма чинниками, найголовніший з яких – це ставлення вченого до конкретної концепції кримінально-правового регулювання.

У теорії кримінального права є неоднозначними погляди відносно видів таких методів. Так, Ю.В. Александров зазначає, що метод правового регулювання кримінального права має дві складові: а) визначення того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і б) які покарання застосовуються до осіб, що вчинили злочини. На його думку, саме метод правового регулювання найбільш повно відрізняє кримінальне право від інших галузей законодавства [13, с. 32].

О.В. Наден доходить до висновку, що єдиним можливим методом кримінально-правового регулювання суспільних відносин є імперативний метод, який, зокрема, повністю охоплює собою тенденції сучасного кримінального права до розширення кримінально-правового значення різного роду угод та компромісів у кримінальному праві [19, с. 5].

В. В. Кузнецов стверджує, що метод регламентування кримінально-правових відносин примусовий і застосовується, зазвичай, лише до особи, що вчинила злочин через покарання [14, с. 20].

Як бачимо, головним методом кримінально-правового регулювання є визнання суспільно небезпечних діянь злочинами та встановлення виду та розміру покарання за їх вчинення. Але він не є єдиним. Сучасне кримінальне право, окрім зазначеного методу регулювання, використовує й інші методи, засновані на стимулюванні позитивної поведінки. Причому сфера застосування цих методів у механізмі кримінально-правового регулювання розширюється, що є об'єктивним процесом, зумовленим не лише складністю та неоднорідністю предмета регулювання, але й гуманізацією всіх сторін суспільного життя [16, с. 5]. За влучним виразом Ю.В. Голика, без примусу кримінальне право перестало б бути таким. Але без заохочення антикримінальна юстиція втрачає зміст, оскільки будь-які зусилля людини загладити свою провину перед суспільством не будуть оцінені і в кінцевому рахунку почнуть поступово згасати, покарання буде носити характер розплати за спричинене зло [7, с. 75].

Ураховуючи зазначені застереження, О.М. Литвинов до методів кримінально-правового регулювання відносить: 1) дозвіл – надання законодавцем суб'єктові кримінальних правовідносин права вчиняти або не вчиняти певні дії (наприклад, надання права на необхідну оборону, на заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності тощо); 2) заохочення до суспільно корисної правомірної поведінки (загальні та спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування у певних випадках); 3) покладення

обов'язку вчинити певні дії (наприклад, дотримання судом загальних засад призначення покарання чи звільнення від покарання та його відбування, накладення обов'язків на засудженого у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням); 4) заборона вчинення певного діяння під загрозою кримінального покарання [12, с. 16].

Як стверджує П.Л. Фріс, визначення методу кримінального права виключно як застосування примусу було б дещо обмеженим поглядом на проблему. Виходячи з того, що кримінальне право своїми нормами заохочує громадян до вчинення ряду соціально-корисних дій (необхідної оборони, затримання злочинця, невиконання злочинного наказу та т. ін.), методом кримінального права слід визнати також заохочення, яке, щоправда, застосовується в обмежених випадках [33, с. 10]. Метод заохочення або стимулювання в кримінальному праві є елементом диспозитивного методу регулювання кримінально-правових відносин.

Ні для кого не секрет, що де-факто і у вітчизняній кримінально-правовій практиці диспозитивність займає гідне місце. Однак у науці кримінального права диспозитивність почали розробляти як метод кримінально-правового регулювання відносно недавно. Більше того, розширення дії диспозитивності визнається важливою тенденцією в еволюції вітчизняного кримінального права на сучасному етапі. Можемо стверджувати, що диспозитивність у кримінально-правовій науці не залишилася на рівні ідей. Вона знайшла гідне відображення у нормативних приписах КК. Це дозволяє створити ефективний механізм забезпечення приватних інтересів у сфері кримінально-правового регулювання.

У кримінальному праві існує ціла система норм, які регулюють позитивну посткримінальну поведінку, що яскраво свідчить про те, що, окрім методу примусу, законодавець використовує також і метод заохочення, юридичним вираженням якого є стимулювання позитивної постзлочинної поведінки [27, с. 48-49].

Як бачимо, до методів кримінально-правового регулювання відносяться імперативний та диспозитивний методи. Зазначені

методи деталізуються у конкретних КПП.

У кожному КПП метод імперативності або метод диспозитивності має певні переваги та більшу відносно іншого роль. Тому під час характеристики КПП за цією ознакою необхідно вказувати, які саме ознаки методу кримінально-правового регулювання властиві або домінують.

Структура (внутрішня побудова) КПП. У науковій літературі пропонується виокремлювати поняття «інститути права» на різних рівнях узагальнення: генеральні інститути, інститути, субінститути та підінститути [17, с. 140]. Деякі вчені взагалі ведуть мову про «значно великі КПП» [24, с. 116; 36, с. 18].

Не втручаючись до дискусії про генеральні КПП, лише погодимось з тією точкою зору, що вони розподіляються між категоріями «кримінальний закон», «злочин», «кримінальна відповідальність» та «покарання» [17, с. 140]. Їх розглядати немає сенсу, оскільки функціонуванням зазначених інститутів охоплюється більша частина кримінально-правової матерії. Відмітимо, що залежно від обсягу суспільних відносин, які регулює або охороняє певний кримінально-правовий інститут, усі інститути кримінального права можна поділити на прості та складні.

Прості КПП – це ті, що не поділяються на змістовні одиниці та становлять єдине упорядковане утворення кримінально-правових норм. *Складні КПП* – це ті, що мають у своїй структурі підінститути, які регулюють або охороняють певну групу суспільних відносин та утворюють єдине та неподільне ціле з нормами всього інституту.

Аналіз структури КПП є доволі розповсюдженим у дослідженнях, присвячених проблемам кримінально-правового регулювання складної системи суспільних відносин. Так, наприклад, А.М. Яценко в інституті заходів кримінально-правового характеру виокремлює інститути каральних та некаральних заходів кримінально-правового характеру, які, у свою чергу, поділяються ще на більш дрібні окремі інститути кримінального права [36, с. 18-19]. Є.О. Письменський у межах інституту звільнення від покарання та його відбування виокремлює чотири субінститути: 1) *звільнення від покарання*, за якого особа засуджується за вчи-

нення злочину обвинувальним вироком суду, їй призначається конкретна міра покарання, яку вона умовно або безумовно не відбуває; 2) звільнення від відбування частини покарання, за якого особа починає відбувати призначене покарання та звільняється від частини покарання, що залишилася; 3) заміна покарання, за якої особа звільняється від покарання, призначеного при її засудженні, та їй призначається новий вид покарання; 4) відстрочка виконання покарання (*de lege ferenda*), яка передбачає звільнення від покарання або відбування його частини з відкладенням його виконання на певний строк у зв'язку з неможливістю або недоцільністю виконання покарання на певному етапі реалізації кримінальної відповідальності [26, с. 6].

С.О. Муратова стверджує, що «судимість, як і більш загальний інститут – «інші заходи кримінально-правового характеру», до якого вона належить, підпорядкована фундаментальній категорії кримінального права – кримінальній відповідальності і є не лише її важливим елементом, а й специфічним «засобом» її реалізації, виконуючи при цьому роль досягнення цілей і завдань кримінальної відповідальності і покарання (як наслідків вчинення злочину)» [18, с. 184].

Однак, і до цього часу тривають дискусії навколо питання про критерій поділу інститутів на прості та складні.

Маємо відмітити, існує точка зору, що інститути права взагалі поділяються на прості або складні за ознакою взаємозв'язку з нормами інших галузей права. Наприклад, російські вчені зазначають, що простий інститут включає в себе юридичні норми однієї галузі права. Складний, або комплексний, інститут права є сукупністю норм, що входять до складу різних галузей права, але регулюють взаємопов'язані родинні відносини [23].

Зазначимо, що такий критерій поділу КПП не дозволяє розкрити специфіку їхньої структури. У зв'язку із цим, нам імпонує та точка зору, за якою критерієм поділу КПП на прості та складні є «існування відношень субординації та підпорядкування». Як вже давно визначено у юридичній науці, між інститутами всередині галузі можуть існувати відносини субординації, підпорядкування.

Певні частини великого інституту утворюють нерідко самостійні підрозділи, які називаються субінститутами [22, с. 334].

Здавалося б, що за цією ознакою з характеристикою КПП все зрозуміло. Однак, слід звернути увагу на доволі складну проблему поділу складних інститутів. Мова йде про одиницю їх поділу – підінститути чи субінститути. Переконані, що підінститут – це окремий КПП, який є елементом більш складного. В ієрархії КПП підінститути певного КПП (наприклад заходів кримінально-правового характеру) можуть поділятися на ще одні підінститути (наприклад, інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням на інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років). Тут мова може йти про підінститути першого, другого, третього та інших рівнів.

У свою чергу, під субінститутом вважаємо такий КПП, який є особливим, наділеним додатковими ознаками, відносно іншого – більш загального КПП, але не є його елементом (наприклад, інститут звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є субінститутом відносно загального інституту звільнення від покарання та його відбування). Субінститути можуть поділятися на підінститути, однак вони не є одиницею поділу КПП. Цією одиницею виступають підінститути.

Спеціалізація кримінально-правового матеріалу. Зрозуміло, що з розвитком, ускладненням та поглибленням суспільних відносин відбувається подальша спеціалізація законодавства про кримінальну відповідальність, оскільки воно має доволі швидко реагувати на динаміку розвитку життя в країні, забезпечувати охорону фундаментальних людських цінностей від найнебезпечніших посягань.

Зазначена спеціалізація кримінально-правового матеріалу відбувається у двох напрямках – диференціації та інтеграції. У зв'язку із цим можна виокремити диференційовані та інтегровані КПП.

Диференційований КПП є результатом поглибленого кримінально-правового регулювання певної групи суспільних відносин.

Диференціація КПП відбувається, наприклад, за такими критеріями, як суб'єкт злочину (особа, що підлягає кримінальній відповідальності) – загальний та спеціальний суб'єкт злочину; заходи кримінально-правового впливу – каральні та некаральні.

Диференційований КПП утворюється нормами, які деталізують умови відповідальності певних категорій осіб, за певні види злочинної діяльності та іншими ознаками. Слід погодитись з А.М. Яценком з приводу того, що особливістю самостійних КПП, завдяки яким відбувається диференційоване правове регулювання певної групи суспільних відносин, є їх або виключно предметна, або інша, зокрема, функціональна спрямованість [36, с. 19].

Останніми прикладами появи диференційованих КПП у кримінальному праві (хоча, за великим рахунком, у законодавстві) України є інститути інших заходів кримінально-правового характеру, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб тощо.

Інтегровані КПП є результатом узагальненого підходу до кримінально-правового регулювання певних суспільних відносин, які мають ознаки спільності, а норми, що їх регулюють, у певних випадках можуть розглядатись як окремі самостійні КПП. Інтеграція КПП відбувається на підставі загальних для них ознак та обумовлюється потребами практики. Так, можна казати про інститут незаконного заволодіння майном як інтегрований інститут, який знаходить прояв в інститутах злочинів проти власності, злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, військових злочинів тощо. Свого часу С.С. Алексєєв зазначав, що у кримінальному праві відбулася диференціація інституту відповідальності за майнові злочини, адже ... сформувався два самостійних комплекси норм – інститут відповідальності за злочини проти соціалістичної власності (гл. 2 Особливої частини КК РСФСР) а інститут відповідальності за злочини проти особистої власності громадян (гл. 5) [2, с. 146-147].

Доволі ілюстративно (за змістом, а не за формою) інтегровані КПП охарактери-

зовано Ю.І. Ляпуновим, який зазначає, що Загальну частину кримінального права складають чотири основних («інтегрованих») інститути: інститут злочину, інститут покарання, інститут кримінальної відповідальності, інститут примусових заходів кримінально-правового характеру. У ці інститути входять більш обмежені за обсягом правової регламентації і сфери впливу конкретні інститути – співучасті, незакінченого злочину, обставин, що виключають злочинність діяння, видів покарання [31, с. 13]. Вважаємо, що інститути злочину та кримінальної відповідальності є генеральними КПП, однак сам підхід до аналізу інтегрованих КПП надає можливість зрозуміти специфіку їх виокремлення.

Належне упорядкування диференційованих та інтегрованих КПП має велике як законодавче, так і практичне значення, оскільки дозволяє дотримуватися принципу економії кримінально-правового матеріалу та системно застосовувати нормативні приписи КК. Як зазначає М.С. Жук, дослідження системи диференційованих та інтегрованих інститутів у кримінальному праві представляється сьогодні одним із перспективних напрямів. Чітке визначення цього різновиду інститутів та наскрізний аналіз кримінально-правових приписів на предмет виявлення загальних конструкцій дозволить вдосконалювати систему кримінального законодавства, перш за все, з точки зору наповнення її такими узагальненими приписами, послідовне дотримання яких під час конструювання спеціальних норм (та диференційованих інститутів) забезпечить системність та несуперечливість кримінально-правового регулювання [8, с. 120].

Функції КПП. У теорії кримінального права вже усталеною є точка зору про існування специфічних функцій, властивих правовим інститутам і нормам (групам норм) права [4, с. 453]. Функції інститутів безпосередньо пов'язані з тими функціями, які виконує кримінальне право як галузь права. Однак, у науці кримінального права не вщухають дискусії про те, які функції виконує кримінальне право. Окремі вчені зазначають, що кримінальне пра-

во виконує виключно охоронну функцію¹, інші – охоронну та регулятивну функції [9, с. 10-11; 10, с. 9-10], треті – охоронну, регулятивну та запобіжну (виховну, превентивну тощо) [25, с. 58, 63-65; 30, с. 8-9; 35, с. 329]. Нам імпонує точка зору тих авторів, які відстоюють бінарну систему функцій кримінального права – охоронну та регулятивну (з визначенням пріоритетності однієї з них)².

У більшості існуючих концепцій, охоронна функція кримінального права визначається основною, а регулятивна – другою [35, с. 326-327]. І хоча в межах галузі кримінального права такий підхід є певним чином обумовленим, то в межах аналізу КПП – недоречним, оскільки основною, визначальною функцією окремих з них є саме регулювання, а не охорона суспільних відносин, у першу чергу, це стосується функції-

¹ Як зазначає В.О. Навроцький, виокремлення регулюючої функції та завдань кримінального права є доволі умовним. Про регулювання в цьому сенсі може йтися лише в аспекті реалізації розсуду правозастосовувача, тлумачення оціночних понять, змін змісту кримінально-правових норм тощо. Загалом же кримінальне право покликане не щось змінювати і вдосконалювати, забезпечувати позитивний розвиток (на що, врешті-решт, і спрямовано регулювання), а гарантувати незмінність, стабільність існуючих суспільних відносин. Усе це найповніше охоплюється поняттям охорони [32, с. 28].

² Як зазначає О.В. Наден, усі норми кримінального права є регулятивними нормами. Якщо серед регулятивних норм виділяти підгрупу охоронних, то всі норми кримінального права можна віднести і до неї, оскільки всі вони регулюють суспільні відносини, які складаються внаслідок вчинення злочину, яким порушується нормальний уклад, нормальне існування інших суспільних відносин [20, с. 173]. Є.Л. Стрельцов вказує, що у теорії кримінального права склалися принаймні дві основні позиції щодо розуміння завдань кримінального права та його функцій. Перша з них, традиційна, полягає у тому, що охороняти існуючий стан речей, забезпечувати стабільність суспільних відносин – це завдання, функція ж кримінального права визначається як охоронна. Прихильники іншої позиції, не заперечуючи зазначених охоронних завдань і функцій кримінального права вказують, що воно відіграє активну роль у зміні, позитивному розвитку і вдосконаленні суспільних відносин, виконує ще регулятивну функцію та має відповідні завдання [28, с. 40].

ональних КПП)³.

Визначення функції або функцій КПП має дуже важливе значення: завдяки визначенню конкретних функцій КПП може бути встановлено значення інституту для кримінального законодавства та практики його застосування; у разі ж встановлення функціональної невідповідності КПП (або норм, які якого утворюють) – має ставитись питання про штучність та зайвість КПП, наслідком чого є його виключення з кримінально-правової матерії та механізму кримінально-правового регулювання.

Взаємозв'язок КПП з нормами кримінального та інших галузей права. Як зазначає Ю.В. Баулін, «дослідження основних напрямів розвитку кримінального права та питань удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність мало б більшу ефективність, якщо б ці питання розглядалися в більш широкому контексті, а саме взаємодії та узгодженості з усіма складовими елементами кримінально-правової системи, що існує в Україні, яка, у свою чергу, знаходиться під впливом зовнішнього середовища – політичних, економічних, соціальних, культурологічних, ментальних, релігійних, міжнародних та інших чинників» [3, с. 64]. Виходячи з цього висловлювання вченого, кримінально-правову систему та КПП, як її елементи, слід досліджувати системно, ура-

³ Додатковим аргументом для подібного висновку може бути твердження В.І. Борисова про те, що «обумовленість закону про кримінальну відповідальність виражається у ... регулятивних нормах (виокремлено мною – Є.Н.) Загальної частини кримінального законодавства та змісті конкретної норми його Особливої частини» [5, с. 309]. Справедливим є також твердження Б. Г. Розовського, який зазначає, що «норми галузей позитивного права регулюють порядок, правила певної поведінки, користуючись аналогією – розвішують знаки, що вказують на порядок руху на вулицях і дорогах. Як відомо, вони не тільки вказують напрямок руху, але, у необхідних ситуаціях, забороняють рух. Однак регулювати – це не означає тільки розробити, встановити правила (розвісити знаки), але й підкорити реальну діяльність певному порядку, правилам, впливати на роботу механізму, домогтися потрібного протікання будь-якого процесу» [11, с. 13]. О.В. Наден вказує, що норма кримінального права, охороняючи інші (не кримінально-правові) суспільні відносини, водночас регулює кримінальні суспільні відносини, які теж становлять соціальну цінність [20, с. 172-173].

ховуючи як внутрішні, так і зовнішні чинники.

Зрозуміло, що кримінально-правову систему можна розглядати як елемент у системі національного права, так і як об'єднуючу, інтегруючу систему – систему кримінально-правових підсистем, що відрізняється складністю, наявністю в ній підсистем, різних елементів, що утворюють кримінально-правову систему як ціле. З одного боку, кримінально-правову систему можна розглядати як строго організовану систему, що відрізняється непроникністю, закритістю, з іншого боку, ця система – рухома, відкрита система, що відображає дійсність.

Із зазначеного можна зробити висновок, що кримінально-правова система є відкритою, тобто на її формування, розвиток та функціонування впливають зовнішні відносно неї чинники. На підтвердження цієї тези наведемо твердження В.О. Тулякова, який зазначає, що кримінальне право повинно розглядатися як відкрита складна система, що знаходиться у постійному динамічному розвитку, взаємодії із суспільством, відтворюючись у процесі права реалізації [29, с. 488].

У зв'язку із цим, відкритими залишаються й елементи кримінально-правової системи для взаємодії, взаєпроникнення та взаємодоповнення для зовнішніх факторів, що принципово – для норм інших галузей права. Як зазначають фахівці, «функціональність системи кримінального права забезпечується наявними між інститутами зв'язками. Поряд із цим системний характер інститутів передбачає також ситуацію, за якої між окремими кримінально-правовими інститутами є безпосередній зв'язок, а між іншими – опосередкований» [1, с. 269]. За характером цього взаємозв'язку можна вести мову про характеристику дисциплінарності або про відкритість чи закритість КПП.

Зрозуміло, що система кримінально-правових норм, яка утворює КПП, знаходиться у взаємодії з нормами кримінального та інших галузей права. Окремі інституту включають у себе норми конституційного (наприклад, стадії вчинення злочину, необхідна оборона, амністія та помилування),

кримінального процесуального (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності), кримінально-виконавчого (наприклад, звільнення від покарання та його відбування) тощо та не можуть без цих норм «повноцінно» функціонувати. Інші ж інститути не включають, а знаходяться у взаємозв'язку з нормами кримінального (наприклад, інститут призначення покарання повнолітнім) та інших окремих галузей права (наприклад, судимість).

За цією ознакою слід розрізнити три види КПП:

- *дисциплінарні* (складаються виключно з норм кримінального права. Для охорони/регулювання суспільних відносин вистачає власного кримінально-правового інструментарію);

- *багатодисциплінарні* (включають норми не тільки кримінального, але й кримінально-виконавчого, кримінального процесуального права. Для охорони/регулювання суспільних відносин залучається інструментарій дисциплін кримінально-правового циклу з урахуванням специфіки кожної. Відбувається інтегрування близьких за методологією та парадигмами дисциплін);

- *міждисциплінарні* (включають норми не тільки дисциплін кримінально-правового циклу, але й інших галузей права. Для охорони/регулювання суспільних відносин залучається інструментарій «некаральних» галузей права, які іноді мають субординаційні зв'язки по відношенню до КПП. Відбувається інтегрування методів, концепцій, теорій, наук із невеликою сумісністю).

Спрощено за цією ознакою можна також вести мову про відкритість та закритість КПП (у нормативному контексті). Зрозуміло, що відкритими є багатодисциплінарні та міждисциплінарні інститути. Закритими – дисциплінарні. Однак, зазначена «відкритість» характеризує лише нормативні взаємозв'язки КПП, оскільки по відношенню до ненормативних факторів (мораль, політика, економіка, культура тощо) кожна кримінально-правова норма залишається відкритою.

Таким чином, можемо зробити певні висновки.

У кожному КПП метод імперативності або метод диспозитивності має певні переваги та більшу відносно іншого роль. Тому під час характеристики КПП за цією ознакою необхідно вказувати, які саме ознаки методу кримінально-правового регулювання властиві або домінують.

Виходячи зі структури (внутрішньої побудови) з урахуванням відношень субординації та підпорядкування необхідно виокремлювати прості (ті, що не поділяються на змістовні одиниці та становлять єдине упорядковане утворення кримінально-правових норм) та складні (ті, що мають у своїй структурі підінститути, які регулюють або охороняють певну групу суспільних відносин та утворюють єдине та неподільне ціле з нормами усього інституту) КПП.

Підінститут – це окремих КПП, який є елементом більш складного. Субінститут – це такий КПП, який є особливим, наділеним додатковими ознаками, відносно іншого – більш загального КПП, але не є його елементом.

За ознакою спеціалізації кримінально-правового матеріалу існують диференційовані (які є результатом поглибленого кримінально-правового регулювання певної групи суспільних відносин) та інтегровані (які є результатом узагальненого підходу до кримінально-правового регулювання певних суспільних відносин) КПП.

КПП виконують специфічні, індивідуалізовані функції, які обумовлюють їх особливість та значення у механізмі кримінально-правового регулювання. Завдяки визначенню конкретних функцій КПП може бути встановлено значення інституту для кримінального законодавства та практики його застосування; у разі ж встановлення функціональної невідповідності КПП (або норм, які якого утворюють) – має ставитись питання про штучність та зайвність КПП, наслідком чого є його виключення з кримінально-правової матерії та механізму кримінально-правового регулювання.

За ознакою взаємозв'язку КПП з нормами кримінального та інших галузей права слід розрізняти три види КПП: дисциплінарні; багатодисциплінарні та міждисциплінарні.

Література

1. Авраменко О.В. Кримінально-правовий інститут стадій злочину / О.В. Авраменко, Н.П. Парасюк, Б.М. Телефанко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Серія Юридична. – 2015. – №1. – С. 257-282.
2. Алексеев С.С. Структура советского права: монографія / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1975. – 264 с.
3. Баулін Ю.В. Кримінально-правова система України: загальна характеристика / Ю.В. Баулін // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали між нар. Наук.-практ. конф., 11-12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 62-64.
4. Бондаренко Н.О. Функції кримінального права / Н.О. Бондаренко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. Праць. – 2005. – Вип. 25. – С. 453-456.
5. Борисов В.І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки / В.І. Борисов // Проблеми законності. – 2009/100. – С. 305-312.
6. Вознюк А.А. Проблеми кримінально-правового регулювання / А.А. Вознюк // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 25 лютого 2011 р.): спеціальний випуск – Донецьк: ООО «Цифрова типографія», 2011. – С. 55-58.
7. Голик Ю.В. Метод уголовного права / Ю.В. Голик // Журнал российского права. – 2000. – №1. – С. 69-75.
8. Жук М.С. Учение об институте российского уголовного права: концептуальные основы и перспективы развития: монография. – М. Юрлитинформ, 2013. – 304 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 512 с.
10. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Ба-

- жанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. – Х.: Юрінком Інтер; Право, 2002. – 416 с.
11. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гусавського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
12. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях): навчальний посібник / кол. Авторів Литвинов О.М., Житний О.О., Васильєв А.А. та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова. – Харків: НікаНова, 2015. – 400 с.
13. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
14. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів: Навч. посіб. / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко; За заг. ред. О. М. Джужи. – Вид. 2-ге доп. та перероб. – К. : Цент учбової літератури, 2011. – 392 с.
15. Куц В. Чи має залишатись «кримінальним» анти кримінальне право? / В. Куц // Юридична Україна. – 2015. – №1. – С. 60-65.
16. Куц В.М. Заохочення та пом'якшення примусу як засоби кримінально-правового регулювання / В.М. Куц // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 14-15 травня 2002 р. м. Запоріжжя: У 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2002. – Ч. 1. – С. 5-9.
17. Малков В. К. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву / В. К. Малков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 173 с.
18. Муратова С. О. Судимість в системі інститутів Загальної частини кримінального права України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Світлана Олександрівна Муратова. – Х Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2015. – 229 с.
19. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О.В. Наден. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2013. – 36 с.
20. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Олена Володимирівна Наден. – Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 2013. – 384 с.
21. Назимко Є.С. Кримінально-правовий інститут: загальнотеоретичний підхід до характеристики та аналіз базових ознак / Є.С. Назимко // Європейські перспективи. – 2016. – №1. – С. 115-127.
22. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Том. 2. – М: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 528 с.
23. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 520 с. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/lazar/05.php. – Назва з екрана.
24. Павлова А.А. Иные меры уголовно-правового характера: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право / Павлова Арзулана Акрамовна. – М.: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2011. – 219 с.
25. Панов М. І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України»: лекція / М. І. Панов. – К. : Ін Юре, 2015. – 104 с.
26. Письменський Є.О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано такі додаткові ознаки кримінально-правових інститутів: домінуючий метод кримінально-правового регулювання; структура (внутрішня побудова); спеціалізація кримінально-правового матеріалу; функції; взаємозв'язок з інститутами кримінального та інших галузей права.

SUMMARY

In the article the following additional features penal institutions: the dominant method of legal regulation; structure (inside building); specialization of legal material; function; relationship with the institutions of the criminal law and other fields.

та його відбування за кримінальним правом України: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Є.О. Письменський. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – 40 с.

27. Сабитов Р.А. Посткриминальное поведение (понятие, регулирование, последствия) / Под ред. Р.Р. Галиакбарова; МВД СССР. Омск. высш. школа милиции. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1985. – 137 с.

28. Стрельцов Е.Л. Задачи, функции и механизм уголовного права / Е.Л. Стрельцов // Актуальные проблемы держави і права: зб. наук. праць: Вип. 54. – О.: Юридична література, 2010. – С. 39-41.

29. Туляков В.О. Динаміка кримінального права: основні закономірності / В.О. Туляков, М.А. Тулякова // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – О.: Юрид. література, 2005. – №25. – С. 488-491.

30. Уголовное право России. Общая часть: учебник / под ред. А. И. Рарога. – М.: Ин-т междунар. права и экономики-

им. А. С. Грибоедова, 1998. – 320 с.

31. Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист; КноРус, 1997. – 592 с.

32. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

33. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник / П. Л. Фріс. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. – 362 с.

34. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Петро Васильович Хряпінський. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2010. – 628 с.

35. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентриське дослідження: монографія / В.В. Шаблистий. – Дніпропетровськ : ДДУВС ; Ліра, 2015. – 420 с.

36. Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія / А.М. Яценко. – Х.: НікаНова, 2014. – 388 с.